

Religijos terminijos tvarkyba *Draugijoje*

AUŠRA RIMKUTĖ

Lietuvių kalbos institutas

Draugijos 100-mečiui

Draugija – Šv. Kazimiero draugijos¹ Kaune leistas literatūros, mokslo, politikos ir religijos žurnalas, ėjęs su pertrūkiais – 1907–1914 (mėnesinis, 96 numeriai), 1919–1923 (mėnesinis, 60 numerių) ir 1937–1940 (dvisavaitinis, 57 numeriai). Iš viso išleista 213 numerių. Buvo spausdinamas su priedais: *Ateitis* (1911–1912), *Mokytojas* (1914), *Gyvojo žodžio tarnyboje* (1939–1940). Šv. Kazimiero draugiją galima laikyti to meto „katalikiškos krypties intelektualinio gyvenimo centru“ (KLI 2006: 391), o jos leistą *Draugiją* – vieninteliu tokio aukšto lygio kultūros žurnalu Lietuvoje prieš Pirmąją pasaulinį karą (plačiau žr. KLI 2006: 391–392). Kadangi šis leidinys yra laikomas vienu reikšmingesnių po spaudos atgavimo leistų kultūros žurnalų (VLE V 2004: 129), kuriame daug dėmesio buvo skiriama ir religijos raštų kalbai, ir apskritai kalbai (taip pat ir Bažnyčios), šiame apžvalginiam straipsnyje norima trumpai aptarti, kaip buvo siūloma tvarkyti ir norminti religijos terminiją ir kokie kalbos norminimo ir tvarkybos klausimai *Draugijoje* dažniausiai buvo keliami ir gvildenami².

¹ 1904 m. pavasarį panaikinus lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą, jau 1905 m. Kaune kunigų iniciatyva buvo įsteigta Šv. Kazimiero draugija, kuri leido knygas ir laikraščius. Ši draugija rūpinosi ne tik spaudos reikalais, bet ir kultūrine veikla (KLI 2006: 391).

² XIX a. galo – XX a. pradžios krikščionybės terminija iki šiol yra palyginti nedaug tyrinėta. Atskirų straipsnių, pastabų apie to meto religijos terminus yra tik vienas kitas. Žurnale *Terminologija* (nr. 12) publikuotas A. Rimkutės straipsnis *Nelietuviški XIX a. galo – XX a. pradžios katalikų katekizmų terminai*, kuriame nagrinėjama katekizmuose *Mokslas Rimo Kataliku* (1879), *Trumpasis Kun. Filochowskio katekizmas* (1901), *Katekizmai katalikiški* (1903) ir Kazimiero Paltaroko *Tikybos moksle* (1916) vartojamų nelietuviškos kilmės vienažodžių religijos terminų kilmė (Rimkutė 2005: 42–66). Spaudos draudimo laikotarpiu išleistuose katekizmuose gausu svetimybų – kiek daugiau nei pusė nelietuviškų vienažodžių religijos terminų (50.4%), o K. Paltarokas svetimybų nebevartoja (yra tik viena svetimybė – *podžiai*). Žurnalas *Draugija* pasirinktas neatsitiktinai – jame jau 1907 metais buvo skelbiami straipsniai, kuriuose siūlyta maldaknygėse, giesmynuose, katekizmuose, pamokslų knygose ir kitoje Bažnyčios literatūroje nevertoti kalbą darkančių svetimybų. Taigi kur kas anksčiau, nei minėtame K. Paltaroko *Tikybos moksle*, visuomenei buvo teikiami gražia lietuvių kalba išversti maldų tekstai, siūloma, ką reikėtų vartoti vietoj svetimybų.

Straipsnių, kuriuose raginama vienodinti poterių, būta ir anksčiau. XIX a., kilus tautinio atgimimo sąjūdžiui, prasidėjo didysis lietuvių kalbos apšivavimas nuo svetimybų. Apie kalbos gryninimą, kaip žinoma, imta kalbėti spaudoje – apie tai rašė *Aušra* (1883–1886), *Varpas* (1889–1906), *Tėvynės sargas* (1896–1904), *Žinyčia* (1900–1902), *Vilniaus žinios* (1904–1909) ir kt. Bažnyčios ir religijos raštų kalba netenkino to meto inteligentijos. Gana plačiai apie religijos terminiją 1905 m. birželio 1 (14) d. *Vilniaus žiniose* (nr. 134) rašė Jonas Gerutis (Jonas Balvočius) straipsnyje *Dvasiškos terminologijos klaidos*³. Tų pačių metų liepos 23 (rugpjūčio 5) d. *Vilniaus žinių* 178-ame numeryje Jonas Laukaitis⁴ straipsnyje *Mūsų bažnytinė kalba* rašė, kad „mūsų bažnytinėji terminologija dar menkai išdirbta“, todėl reikia įvesti „dvasiškoj terminologijoj reikalingas atmainas arba sutverti visai naujus terminus“, mat „inteligentui lietuviui šlykštu net melstis“ (Laukaitis 1905: 4)⁵.

Draugija – katalikiškos krypties žurnalas, kurio redaktorium iki 1938 m. buvo kunigas Adomas Jakštas-Dambrauskas⁶, o 1938–1940 m. – kunigas Nikodemus Raštutis⁷. Reikšmingą vaidmenį *Draugija* atliko pirmuoju laikotarpiu – 1907–1914 m., kai žurnale bendradarbiavo žymiausi to meto Bažnyčios, visuomenės, kultūros veikėjai: Jonas Basanavičius, Romanas Bytautas, Pranas Dovydaitis, Mykolas Krupavičius, Jonas Mačiulis-Maironis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Mykolas Vaitkus, Kazimieras Būga, Kazys Puida, Mečislovas Reinys, Juozapas Skvireckas, Juozas Tumas-Vaižgantas, Vydušas, Eduardas Volteris ir kiti. Žurnale buvo skelbiami filosofijos, istorijos, teologijos, literatūros, meno teorijos, kalbos straipsniai, grožiniai kūriniai, recenzuojamos knygos. Straipsnyje aptariama tik šio laikotarpio *Draugija*, turint omenyje tai, kad pirmaisiais XX a. dešimtmečiais formavosi dabartinė bendrinė lietuvių kalba, o religijos terminija, nors buvo jau nusistovėjusi, tačiau dar labai negryna.

³ Apie kanauninką J. Balvočių (1842–1915) plačiau žr. Gerutis 1994: 49–51; LE VII 1956: 188.

⁴ J. Laukaitis (1873–1952) – kunigas, visuomenės veikėjas ir spaudos darbuotojas. Vienas žymiausių lietuvių Bažnyčios kalbos puoselėtojų (plačiau žr. Zinkevičius 2000: 178–179).

⁵ Citatose nickas nekeista ir netaisyta.

⁶ A. Jakštas-Dambrauskas (1860–1938) – lietuvių kultūros veikėjas, kunigas, filosofas, filologas, literatūros kritikas ir poetas. Jis buvo žymus tautinio atgimimo veikėjas, labai veiklus Jono Jablonskio amžininkas, dažniau minimas Adomo Jakšto vardu, pasirašinėjo ir kitais slapyvardžiais, *Draugijoje* dažniausiai – Druskiaus (Salys 1938: 2; LKE 1999; LLE 2001; Keinys 2000: 32; VLE VIII 2005: 483).

⁷ N. Raštutis (1881–1947) – kunigas, aktyvus Vilniaus krašto veikėjas. Su pertraukomis dirbo Šv. Kazimiero draugijoje. Bendradarbiavo su *Ryto*, *Blaiybės* ir kitomis organizacijomis, buvo jų narys. Steigė skaityklas, knygynėlius, organizavo vaikų darželius, mokyklas, kursus. Buvo nuolat valdžios persekiojamas (LE XXIV 1961: 530).

Iš straipsnių antraščių matyti, kad *Draugijoje* daug rašyta apie Bažnyčios kalbą: kun. J. Krokinikas. *Katekizmo kalbos grynumas* (Drg 1907 12: 105–107) ir *Lietuviškos maldaknygės ir poteriai* (Drg 1908 13: 103–107); A. Jakštas. *Teisybė ir kalbų klausimas Lietuvos bažnyčiose* (Drg 1909 33: 25–43); kun. A. Alekna. *Bažnytinės kalbos dalykai* (Drg 1909 30: 214–217); kun. F. Sragys⁸. *Pastabos apie kelis mūsų kalbos ir katekizminės terminologijos dalykus* (Drg 1909 27: 243–249); kun. P. Turauskis. *Dėlei šventojo rašto leidimo* (Drg 1910 47: 319–325) ir kt. Daug dėmesio skirta poterių reformai: kun. J. Laukaitis. *Apie poterių vienodumą* (Drg 1907 4: 417–420); kun. P. Siaurusaitis. *Apie vienodumą poterių* (Drg 1907 6: 197–198); kun. J. Sriuoginys. *Dėlei poterių nevienodumo* (Drg 1907 7: 288–289); kun. M. Jurgaitis. *Apie kalbos gryninimą ir poterių reformą* (Drg 1907 8: 386–389); M. Pakalniškis. *Dar prie kalbos gryninimo ir poterių reformos* (Drg 1907 9: 105–108) ir kt. Dažname numeryje buvo spausdinami skyreliai *Laiškai į redakciją*, *Atgarsinimai*, *Kalbos dalykai*⁹, aprašomas lietuviškos spaudos turinys, apžvelgiami „svetimtautiškieji laikraščiai“, duodamos naujų knygų recenzijos, pateikiami į redakciją atsiųstų naujų knygų ir spaudinių sąrašai.

POTERIŲ REFORMA

Jau pirmuosiuose *Draugijos* numeriuose buvo spausdinami straipsniai apie būtinybę atnaujinti poterių ir apskritai Bažnyčios kalbą ir terminiją. 1907 m. 4-ame numeryje yra reikšmingas kunigo J. Laukaičio straipsnis *Apie poterių vienodumą* (Drg 1907 4: 415–420), sulaukęs įvairių vertinimų, kurie buvo išspausdinti kituose *Draugijos* numeriuose arba katalikų kunigams skirtame žurnale *Vadovas* (1908–1914). Straipsnyje keliamas svarbi katalikų poterių vienodinimo problema. Anot autoriaus, „dabar būtų patogiausias laikas perdirbti poterius radikališkai, pritaikant vertimą prie lietuvių kalbos dvasios. Atidėliojimas tolimesniam laikui tikrai trukdo ir kliudo leidimą gerų katekizmų, maldų knygų ir kitokių dvasiškojo turinio veikalų“ (Drg 1907

⁸ F. Sragys (1860–1951) – kunigas, knygnešys. Bendradarbiavo *Vienybėje*, *Viltyje*, *Draugijoje*, *Vadove* (kai kada pasirašydamas Skambaliuku, Skambaliūnu). Būdamas kalbininkas savamokslis daugiausia nagrinėjo lietuvių kalbos klausimus. Rinko žodžius *Lietuvių kalbos žodynui* (LE XXVIII 1963: 388–389).

⁹ Kalbos klausimais *Draugijoje* rašė kalbininkas K. Būga, kunigas A. Dambrauskas-Jakštas, J. Spudulis, M. Venclovas, mokytojas J. Burba ir kiti visuomenės veikėjai. Žurnale buvo skelbiama ir grynai kalbinių K. Būgos straipsnių, taigi kalbos praktikos, bendrosios leksikos gryninimo ir turtinimo klausimai buvo sprendžiami remiantis moksliniais pagrindais. Ypač daug dėmesio skirta rašybos dalykams, nes rašyba dar buvo nenusistovėjusi ir nenuosekli, pavyzdžiui: *darpštus* ar *darbštus*, *filosofija* ar *philosophija* (Drg 1908 22: 178–179), *įpata* ar *ypata*, *knyga* ar *kninga*, *latiniškus* ar *lotyniškus*, *idėa* ar *idėja* (Drg 1908 21: 59–60) ir pan.

4: 419). Visuomenės kritikai J. Laukaitis pateikė naują maldų *Tėve mūsų* ir *Sveika Marija* vertimą (Drg 1907 4: 420)¹⁰.

Poterių reformos klausimu *Draugijoje* buvo spausdinami įvairūs atsiliepimai: vieni tam pritarė, kiti siūlė neskubėti. „Kad vienodumas netik poteriuose, bet ir apskritai bažnytinio mokslo terminologijoje geistinas, apie tai rodos, nieks neabejoja – ir priešininkų čia nėra. Nuomonių skirtumas pasirodo vien tik tame, kaip tas vienodumas įvykdinti“, – rašė *Draugijos* redakcija, prašydama skaitytojus į redakciją siųsti visus nelietuviškus Bažnyčios literatūroje vartojamus žodžius su siūlymais, kokius lietuviškus žodžius vietoj jų būtų galima vartoti (Drg 1907 9: 105).

Kun. Jono Eidymto laiške *Apie draugijėlę lietuviško katekizmo sutaisymui* raginama suburti draugiją, „netiktai išstisus poterius bet ir visą nors kokį trumpą katekizmėlį grynai lietuviškai, vienodai sutaisyti, kad išsidirbtų grynai lietuviška terminologija“ (Drg 1907 5: 87). Kun. P. Siaurusaitis irgi skatino vienodinti poterius: „<...> priderėtų kunigams pulties iš visų spėkų prie šio svarbiausio darbo“ (Drg 1907 6: 197). M. Pakalniškis straipsnyje *Dar prie kalbos gryninimo ir poterių reformos* taip pat rašė, kad „bažnytinio mokslo terminologijoje“ vienodumas yra geistinas (Drg 1907 9: 105). O kun. J. Sriuoginys ragino luktelėti, kol „kalba neatsistos ant tikrų pamatų, koliai neišsilavęs tiek, kiek kiekviena gyva kalba“ (Drg 1907 7: 288). Kad suterštą svetimybėmis kalbą reikia gryninti, pritarė ir kun. M. Jurgaitis (Drg 1907 8: 386–389), tačiau jis siūlė neskubėti ir „tas penkis šimtus metų vartotas formas nelytėtas palikti“ (Drg 1907 8: 388–389). Kun. A. Alekno nuomone, taisant poterius, būtina vengti paskubos (Drg 1909 30: 217).

Pirmiausia buvo siūloma iš maldų tekstų išmesti svetimybes. M. Pakal-

¹⁰ Čia pateikiami kun. J. Laukaičio vertimai:

Viešpaties Malda

Tėve Mūsų, kurisai esi danguose! Kad būtų šventas Tavo Vardas. Kad ateitų Tavo karalybė. Kad būtų Tavo valia kaip danguje, taip ir ant žemės. Kasdieninės mūsų duonos duok mums šiandieną. Ir atleisk mums mūsų kaltes, kaip ir mes atleidžiame savo kaltininkams. Ir nevesk mūsų į pagundą, bet gelbėk mus nuo pikto. Amen.

Aniolo Pasveikinimas

Sveika Marija, malonės pilnoji, Viešpats su Tavimi! Pagirta tu tarp moterų. Ir pagirtas Tavo viduriu vaissius – Jezus. Šventoji Marija, Dievo Motina, melskis už mus nusidėjėlius dabar ir mūsų mirties valandoje. Amen.

Kaip rašo Z. Zinkevičius, J. Laukaičio verstos giesmės, maldos, litanijos pasižymi taisyklinga kalba ir iki šiol tebevartojamos (Zinkevičius 2000: 178). Iš pateiktų maldų vertimų matyti, kad iš jų pašalintos beveik visos svetimybės, likusi tik viena lenkybė *aniuolas*, kurios pirminis šaltinis yra graikų kalba (lenk. *anioł* < lot. < *angelus* < gr. *angelos*), nebevartojamos svetimos lietuvių kalbai sintaksinės konstrukcijos, tik vienur kitur tikslintina žodžių tvarka. Taip pat matyti, kad rašyba dar nenusistovėjusi.

niškis¹¹ straipsnyje *Barbarizmai arba nelietuviški žodžiai bažnytinėje lietuviškoje kalboje kuriuos reikėtų pakeisti lietuviškais* pateikia svetimybų ir jų lietuviškų atitikmenų sąrašą: *Traicė – Trejybė; asaba – asmuo; pakuta – atgaila; griekas – nuodėmė, kaltė; griešninkas – nuosidėjėlis; spaviednė – išpažintis; spavėdnyčia – klausykla; spavėdninkas – nuodėmklausis; ambona – sakykla; neprietelis – priešas, priešininkas; pekla – pragaras; smertis – mirtis; nevalia – vergija, nelaisvė; šienavoti – guodoti; dušia (mirusio) – vėlė; dušia (gyvo) – siela; sūdas – teismas; sūdžia – teisėjas, teisdarys; sūdyti – teisti; koroti, koronė – bausti, bausmė; syla – spēka, įiega, pajiega, viekas; veselijos – jungtuvės, vestuvės; almužna – išmalda; muka – kančia; pakajus – ramybė, taika; loska – mylista¹², malonė; živatas – įščius; cnata – dora, dorybė; doskonalas, -astė – tobūlas, -ybė; stalyčia – sostinė; čystas (iš morališko atžvilgio) – grynas; čystata (castitas) – grynybė; čystybė (puritas) – skaistybė; čyščius – gryninė; panystė – mergystė, nekaltybė; nečystata – paleistuvystė; pana – mergaitė, mergina; viernas – ištikimas; ubagas – elgėta, pavargėlis; apieka – globa, prieglauda; apiekunas – globėjas; apiera – auka, atnašavimas; mislis – mintis; mislyti – manyti, mąstyti, galvoti; klioštorius – vienuolynas; zokoninkas, -ė – vienuolis, -ė; Šventė Apčystijimo M. P. – Nuvokimo, nuvalijimo Marijos; mučelninkas – kankintinis, kankinys; Avinėli Dievo, kursai naikini griekus soieto – Avinėli Dievo, kurs naikini žmonių kaltes (Drg 1907 11: 346–347)¹³.*

Draugijoje buvo spausdinamas ir Stasio Tijūnaičio¹⁴ svetimybų ir jų lietuviškų atitikmenų sąrašas. Svetimybės išrinktos iš maldaknygės *Šaltinis*. Čia galima rasti svetimybų, kurių nebuvo M. Pakalniškio straipsnyje, pavyzdžiui: *skarbas – turtas, lobis; patieka – paguoda; rona, ronyti – žaizda, žeisti; viera – tikėjimas, tikyba; lenciugas – grandinė, retežius; pagonas – stabmeldis; abrozras – paveikslas; stacija – stotis; pakara – nusižeminimas, nuolankumas; karunka – vainikėlis; aprova – pasitaikymas; nesmertelnas – nemarus, be mirtis; nodieja – viltis; broma – vartai; gadnastė – vertybė; cudas – stebūklas,*

¹¹ M. Pakalniškis – tai turbūt kunigas, rašytojas Kazimieras Pakalniškis (1866–1933), pasirašinėjęs *Dėdės Atanazo, Jurgio Šermuonėlio, Petro Zuikio, Mikės Katinėlio slapyvardžiais* (LE XXI 1960: 366–367).

¹² Vietoj lenkybės *loska* (lenk. *laska*) siūloma vartoti ne tik lietuvišką žodį *malonė*, bet ir slavybę *mylista* (lenk. *miłość*, brus. *мiладуць*).

¹³ Katalikų katekizmuose *Mokslas Rimo Kataliku* (1879). *Trumpasis Kun. Filochowskio katekizmas* (1901). *Katakizmai katalikiszki* (1903) yra vartojamos praktiškai visos M. Pakalniškio minimos svetimybės, kurių K. Paltaroko *Tikybos moksle* (1916) jau nebėra.

¹⁴ S. Tijūnaitis (1888–1966) – tai, kaip rašoma *Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje*, lietuvių švietimo darbuotojas, žurnalistas. Redagavo klerikalinius laikraščius *Tėvynės sargas*, *Lietuvos mokykla* ir kt. (LTE XI 1983: 303).

*stebalas; koznadieja – pamokslininkas; pavinastis – priedermė, pareiga; bliuznierstva – piktžodžiavimas, blevizgojimas; grabas – karstas¹⁵; kielikas – taurė ir kt. (Drg 1908 13: 108–111). Kaip matyti iš lietuviškų atitikmenų, ne visi jie yra vykę ar prigiję, pavyzdžiui, *cūdą* siūlyta keisti *stebuklu*, arba *stebalu*, *lenciūgą* – *grandine*, arba *retežiumi*. Įdomu, kad S. Tijūnaitis barbarizmais laiko žodžius *groti, grajiti* ir keičia juos lietuviškais žodžiais *lošti, griežti, vaidinti* (dar žr. Drg 1908 13: 110). Be to, svetimybėmis jis laiko ir iš klasikinių (graikų ar lotynų) kalbų kilusius, bet ne tiesiogiai, o per lenkų kalbą gautus žodžius *altorius, ceremonija, parapija, pagonis, stacija* ir siūlo juos keisti taip: *aukkuras, apeigos, apkaimija, stabmeldis, stotis*.*

Kun. Danieliaus Jašinsko nuomone, „grynai lietuviški ir vienodi poteriai yra daiktas neatidėtinasis“ (Drg 1907 11: 349). Tokius poterius, pasak jo, gali parengti tik teologas filologas K. Jaunius. „Apart to begalo būtų linkėtina, idant profesorius kun. Jaunius parašytų trumpą lietuvišką katekizmą, kuriame išdirbtų teologiškus terminus grynai lietuviškus, vietoje vartojamų prashaliečių kalbos terminų, <...>“ (Drg 1907 11: 349). Taigi religijos tekstus gerai parengti galėtų tik žmogus, gerai išmanantis savo dalyką ir turintis filologinį išsilavinimą.

Kun. J. Krokiniukas ragino sukurti tam tikrą komisiją, kuri vykdytų poterių reformą, nurodydamas, kad poterių kalbos taisymas yra ne vieno darbas. Be to, kunigas atkreipė dėmesį, kad kalba „privalo būti kuotyriausia, bet valant barbarizmus ir svetimus žodžius reikia gerai apsižiūrėti, kad draugiai ir savųjų ne išgydyti“ (Drg 108 13: 106). Maža to, jo siūlyta „painesniuose klausimuose kreipties į visuomenę per laikraščius, nes patyrimas mokina, jog kai-kada ir nykštukas daug gelbsti, arba tiesiog sakant, net praščiokėlis užveda ant gero kelio galvočių, skrajojantį minčių labirynte“ (Drg 108 13: 107).

Taigi žurnale buvo keliamos įvairios Bažnyčios kalbos negerovės, nepriitariama svetimybų vartojimui, skelbiami jų sąrašai su lietuviškais atitikmenimis. J. Laukaitis prašė, kad būtų skiriami puslapiai, kuriuose būtų galima viešai skelbti siūlymus ir mintis dėl poterių taisymo: „<...> nuoširdžiai meldžiu „Draugijos“ redakcijos, kad teiktųsi atverti savo laikraščio skiltis išrišimui šito taip svarbaus poterių klausimo“ (Drg 1907 4: 419).

J. Laukaitis, regis, tuo metu buvo vienas svarbiausių Bažnyčios lietuvių kalbos puoselėtojų. Jis pirmasis rimtai susirūpino poterių reforma – 1909 metais Seinuose subūrė vadinamąją Poterių komisiją, kurią sudarė kunigai

¹⁵ Iš slavų kalbų gautas senasis skolinys *grabas* (brus. *zpo6*, lenk. *grób*) taisomas kitu senuoju skoliniu – *kars-tas*, gautu iš baltarusių kalbos (brus. *копча*). Matyt, svetimumo nejaučiama (Rimkutė 2005: 51, 55).

A. Dambrauskas-Jakštas, A. Petrusis ir kalbininkai J. Jablonskis, K. Būga, J. Balčikonis ir J. Šlapelis¹⁶. Susirinkusi Komisija ėmėsi tvarkyti svarbesnių maldų, taigi ir poterių, kalbą, nustatė būtiniausią religijos terminiją. Visuomenės žiniai devintame *Vadovo* numeryje buvo paskelbti du poterių variantai. Vieną poterių taisymo variantą siūlė kalbininkai. Šis variantas iš esmės buvo beveik naujas maldų vertimas. Antras variantas kompromisinis. Jis buvo siūlomas siekiant, kad konservatyvių pažiūrų dvasininkai, priešinęsi bet kokioms naujovėms, neišsigastų.

Nors Komisijos pataisyti poteriai *Draugijoje* nebuvo išspausdinti, žurnale buvo skelbiami suplikacijų tekstai, kurių kalba sulaukė nemažai ginčų ir kritikos (Drg 1908 22: 205–206). Jų vertimą kritikavo kun. F. Sragys ir kiti (Drg 1908 23: 275–276). Žurnalo redakcija taip pat paskelbė savo nuomonę apie suplikacijų tekstus – *Naujas suplikacijų tekstas ir visuomenės balsai apie jį* (Drg 1908 24: 414–418). Be to, buvo išspausdintas Kazimiero Jauniaus taisytas litanijos vertimas (Drg 1908 16: 397–406).

Taigi poterių reforma – Poterių komisijos įkūrimas, poterių pertvarkymas ir keitimas buvo svarbus žingsnis gryninant religijos raštų kalbą, nes ne tik poteriai tada buvo pataisyti – buvo pataisyta visa religijos, taigi ir Bažnyčios kalba.

TERMINIJOS DALYKAI

Draugijoje, kaip ir kitoje to meto spaudoje, beveik nebuvo straipsnių apie terminų taisymus. Tik retais atvejais pasirodydavo vienas kitas straipsnelis (dažniausiai jame koks skyrelis), kuriame buvo aptariamas koks nors aktualesnis taisyimas, ypač jeigu dėl jo buvo nesutariama.

R. Bytautas rašė, kad rašto kalboje galima pastebėti stengimąsi gryninti kalbą: „Raštininkai rūpestingai vengia svetimybų (barbarizmų), įsibrovusių į lietuvių kalbą, atgaivina senovės žodžius, kala naujus“ (Drg 1908 17: 62). *Draugijoje* daugiausia ir randama svetimybų taisyimų, pavyzdžiui: *žyvatas, griešnas, griekas*, anot J. Laukaičio, yra tokios pat vertės kaip ir *abliubenyčia, tajemnyčia, bliuznierstva, loska* (Drg 1907 4: 418), todėl keistini lietuviškais žodžiais *viduriai* (arba *įščia*), *nuodėmėtas, nusidėjimas, nuodėmė*. Antai *Kalbos dalykų* skyrelyje, kurį dažniausiai rengė K. Būga ir Druskus, aptariama terminų *dūšia* ir *siela, vėlė, velionis* ir *nabašninkas* (Drg 1907 5: 61–68), *griekas* ir *nuodėmė, pakuta, atgaila* ir *apgaila* (Drg 1908 23: 277–278), *pana*

¹⁶ *Draugijos* žurnale kalbininkų straipsnių apie poterių reformą ir apie Poterių komisijos veiklą nėra. Leidinyje, kaip jau minėta, spausdinti straipsniai tik atskirais kalbos klausimais (daugiausia K. Būgos).

ir *mergelė* (Drg 1910 46: 190–191) ir kitų kilmė ir vartosena. Kun. F. Sragys straipsnyje gilinasi, kurį terminą – *pirmapradė nuodėmė* ar *kiltinė nuodėmė*, *daromoji nuodėmė* ar *veiktinė nuodėmė*, *mirštamoji nuodėmė* ar *marioji nuodėmė*, *atleistinoji nuodėmė* ar *atleidžioji nuodėmė*, *pašvenčiamoji malonė* ar *pašvenčiančioji malonė* – reikėtų vartoti (Drg 1909 27: 244–248). Kokius terminus reikėtų vartoti, pataria ir kun. Snapštis. Anot jo, „reikia sakyti suprantamai ir lietuviškai“: *prigimtinė* ir *papildytoji nuodėmė*, o ne *veiktinė nuodėmė*; *mirtis*, o ne *smertis*; *mirtiniai rūbai*, *marškiniai*, *mirtinis kambarys*, *mirtinė nuodėmė*, *mirtinė liga*, o ne *mirštamieji rūbai*, *marškiniai*, *mirštamasis kambarys*, *marioji nuodėmė*, *smertinė* (Drg 1909 29: 37–38). *Kiltinė nuodėmė*, kaip rašo kun. Snapštis, netinka, o *pirmapradė* – tikrai nelogiškas terminas, „nors gyvojoje kalboje lig kad dėl tvirtesnio išreiškimo yra vartojama „pirmoji pradžia“ (ūkininkavimo, gyvenimo, mokslo; jeigu laikyties logikos, tai nuo „pradžios“ reikia atmesti ir kitus panašius epitėtus, kaip – „pati¹⁷ pradžia“). Labai gerai aptaria šią nuodėmę epitėtai: pirmgimtinė (atsiradusi pirm gimimo) ir įgimtinė (latviškai – *ecdsimts grehks*). Kiltinės vietoje tai jau geriaus būtų „prigimtinė“ (neatskiriama nuo mūsų prigimimo). Turint gerus terminus, jau visų priimtus, kam čia naujus kalti!“ (Drg 1909 29: 37). Taigi, taisant terminus, remtasi ir logika.

Straipsniuose apie religijos kalbą galima rasti užuominų, kokie turėtų būti terminai. Pirmiausia, tiek religijos terminai, tiek apskritai mokslo terminai turi būti lietuviški ir aiškūs. Kaip rašė R. Bytautas, reikia „sutverti lietuvių tautišką¹⁸ mokslo terminiją. O tai geistina <...> iš atžvilgio į mąstymo aiškumą reikalingumą. Latinų ir graikų žodžiai, marginantieji kalbą, visados yra tamsūs, nesuprantami, lyg koku ūku apkloti žmonėms, nežinantiesiems klasiškų kalbų“ (Drg 1908 17: 65–66). Straipsnio autoriaus nuomone, norint sukurti tautišką lietuvių mokslo terminiją, būtina dirbti kartu: „tegu kiekvienas raštininkas verčia į lietuvių kalbą terminus, jo rašte pasitaikančius, ir greta su lietuvišku žodžiu teparašo verčiamąjį klasišką. Jei vertimas išeitų ir neteisingas vis-gi raštininko mintis pasiliks aiški ir kitiems bus medžiaga dalykui apgalvoti. Tokiu būdu palengvėl galės išsidirbti tautiška lietuvių mokslo terminija. Lietuvių raštakalbė bus tikrai lietuviška“ (Drg 1908 17: 66).

Kaip jau minėta, žurnale buvo spausdinamos įvairių leidinių recenzijos. Maldaknygių, katekizmų, giesmynų ir kitų religijos raštų recenzijose gausu

¹⁷ Išretinta autoriaus – kun. Snapščio.

¹⁸ Visi retinimai autoriaus – R. Bytauto.

pastabų apie kalbą. Galima rasti pastabų ir dėl recenzuojamuose leidiniuose pavartotų terminų. Antai *Rymo Katalikų Mokslo* recenzijoje Striuopiškis rašo, kad knygelės autoriui rūpėjo, jog kalba būtų gryna, tačiau „ar tai jam pasisekė, reikia abejoti. Autorius komisijos pataisytuosius poterių įdėjo, kad čia jau gryna kalba, bet kituose dalykuose jau tos kalbos nesilaiko. Ir taip pav. pataisytuose poteriuose yra „Trejybė“, „įsakymas“, „Sutvėrėjas“, o autorius vartoja „Trejba“, „prisakymas“, „Sutvertojas“ (Drg 1913 73: 79).

Recenzijose yra ne tik religijos terminų taisymų. Pavyzdžiui, A. Dambrauskas-Jakštas, recenzuodamas leidinį *Sveikata arba tiesus ir trumpas kelias į sveikatą. Pamatinės žinios iš anatomijos, fizijologijos ir higienos. Rankvedis pradinėms mokykloms ir plačiajai liaudžiai žinynas* (Sutaisė Dr. A. L. Graičūnas. Chicagoje III. 1911, in – 8. 339 psl. Spauda „Kataliko“), rašo: „Vartojamieji mokslieki terminai irgi ne visada geri. Pav. autorius kalba apie dirksnių, smagenų, inkstų bei odos «priedermes», apie raumenų «stovybę», apie «stovybę» kalbant ir skaitant ir tt. Po vaizdeliais parašuose vartojama teisingai žodis „narys“ pažymėjimui sunėrimo vietų kūne, o tekste tas pat dalykas vadinama neteisingai „sunarys“. Parazitų vardai palikti lotyniškai. Autorius matomai nemokėjo jų pavadinti lietuviškai. Vadovėlyje skiriamame mokykloms to neturėtų būti“ (Drg 1912 61: 88).

Turbūt daugiausia kunigo J. Laukaičio ir *Draugijos* redaktoriaus kunigo A. Dambrausko-Jakšto dėka į poterių buvo įvesta lietuviška terminija. Iš redakcijos pastabų matyti, kad buvo siekiama gryninti religijos raštų ir Bažnyčios kalbą. Be to, bandyta kelti religijos terminų lietuviškumo ir tarptautiškumo, pastovumo, vienodumo ir variantiškumo bei lietuvinimo klausimus.

IŠVADA

1907–1914 m. leistas žurnalas *Draugija* – universalus XX a. pradžios kultūros leidinys, skirtas inteligentijai, ypač kunigams. Jame buvo skelbiami straipsniai Bažnyčios kalbos ir terminijos atnaujinimo klausimais. Ypač daug dėmesio sulaukė religijos tekstų kalba – nepritarta svetimybų vartojimui, skelbti jų sąrašai su lietuviškais pakaitais, ji sutvarkyta ir sunorminta. 1909 m. įkurta vadinamoji Poterių komisija ėmėsi tvarkyti svarbesnių maldų, taigi ir poterių, kalbą, nustatė būtiniausią religijos terminiją.

Taigi pirmaisiais XX a. dešimtmečiais, nuosekliai ir kryptingai dirbant kunigams ir kalbininkams, buvo sutvarkyta ir sunorminta Bažnyčios kalba. Iš aptartųjų straipsnių *Draugijoje* matyti, kad tai buvo nelengvas, daug jėgų reikalaujantis ir nevienodai vertinamas darbas.

ŠALTINIAI

Drg – *Draugija*. Literatūros, mokslo ir politikos mėnesinis laikraštis, 1–96, 1907–1914, Kaunas.

LITERATŪRA

- Gerutis J. 1994: Dvasiškos terminologijos klaidos. – *Terminologijos vagos*, 49–51.
- Gudaitis L. 1977: *Platėjantys akiračiai*, Vilnius.
- Keinys St. 2000: Iš A. Dambrausko kalbos ir terminologijos veiklos. – *Terminologija* 7, 32–47.
- KEŽ 1997: *Knygotyra. Enciklopedinis žodynas*, Vilnius.
- KLI 2006: Baronas A., Černius R., Jovaiša L., Paknys M., Raša E., Streikus A., Subačius P. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, Vilnius.
- Laukaitis J. 1905: Mūsų bažnytinė kalba. – *Vilniaus žinios* 178, 4.
- LE III 1954: *Lietuvių enciklopedija* 3, Bostonas.
- LE VII 1956: *Lietuvių enciklopedija* 7, Bostonas.
- LE XXI 1960: *Lietuvių enciklopedija* 21, Bostonas.
- LE XXIV 1961: *Lietuvių enciklopedija* 24, Bostonas.
- LE XXVIII 1963: *Lietuvių enciklopedija* 28, Bostonas.
- Lebedys J., Palionis J. 1964: Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas. – *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai* 3, Vilnius, 109–135.
- LKE 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius.
- LLE 2001: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius.
- LTE III 1978: *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija* 3, Vilnius.
- LTE XI 1983: *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija* 11, Vilnius.
- MLTE I 1966: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija* 1, Vilnius.
- Rimkutė A. 2005: Nelietuviški XIX a. galo – XX a. pradžios katalikų katekizmų terminai. – *Terminologija* 12, 42–66.
- Saly P. 1938: A. Dambrauskas–Jakštas. – *Gimtoji kalba* 2 (52), 17–18.
- TLE I 1985: *Tarybų Lietuvos enciklopedija* 1, Vilnius.
- VLE V 2004: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 5, Vilnius.
- VLE VIII 2005: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 8, Vilnius.
- Zinkevičius Z. 2000: *Lietuvių poteriai*, Vilnius.

ORDERING OF RELIGION TERMINOLOGY IN DRAUGIJA

For 100th anniversary of *Draugija*

Draugija was a literary, scientific, political and religious magazine, published by the St. Casimir society in Kaunas with breaks during 1907–1914, 1919–1923 and 1937–1940. In total there were 213 issues published. Until 1938 the editor of the magazine was priest Adomas Jakštas–Dambrauskas and between 1938–1940 it was edited by another priest, Nikodemus Raštutis. *Draugija* was one of the most important cultural magazines after the abolition of the ban on Lithuanian press in Latin script, in which much of attention was given to the language of religious writings in particular and to language matters in general. Thus this paper gives a brief overview of attempts to order and normalize religious terminology and issues of language standardization and ordering, which were most frequently discussed in this Catholic magazine.

In 1907–1914 *Draugija* was the universal cultural magazine, aimed at intellectuals and priests in particular. It published articles on the language of Church and updates of terminology. Much attention was paid to the language of religious texts – the magazine disapproved of the usage of barbarisms and published lists of barbarisms

and their Lithuanian equivalents, for instance, *asaba* – *asmuo* (person); *pakuta* – *atgaila* (penance); *griekas* – *nuodėmė, kaltė* (sin, fault); *griešninkas* – *nuosidėjėlis* (sinner); *spaviednė* – *išpažintis* (confession); *spavėdnyčia* – *klausykla* (confessional); *spavėdninkas* – *nuodėmklausis* (confessor); *ambona* – *sakykla* (pulpit); *neprietelis* – *priešas, priešininkas* (enemy); *pekla* – *pragaras* (hell); *smertis* – *mirtis* (death); *nevalia* – *vergija, nelaisvė* (slavery, captivity); *šienavoti* – *guodoti* (to respect, to esteem); *dušia* (*mirusio*) – *vėlė* (soul); *dušia* (*gyvo*) – *siela* (spirit); *sūdas* – *teismas* (judgement); *sūdžia* – *teisėjas, teisdarys* (judge); *sūdyti* – *teisti* (to judge); *koroti, koronė* – *bausti, bausmė* (to punish, punishment), et al. (Drg 1907 11: 346–347).

In 1909 so called Commission of Prayers was established. It started to regulate the language of prayers and established basic religious terminology. During the first decades of the 20th century with the consistent and purposeful work of priests and linguists, the language of the Church was regularized and normalized. Articles in *Draugija* show that it was difficult, demanding and differently valued work.

Gauta 2006-11-20

Aušra Rimkutė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas ausrar@lki.lt